

**Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar**

A doktori disszertáció tézisei

Kuna Ágnes

***A 16–17. századi magyar nyelvű orvosi recept szövegtipológiai és pragmatikai
vizsgálata funkcionális kognitív keretben***

Nyelvtudományi Doktori Iskola
vezetője: Dr. Bárdosi Vilmos CSc, egyetemi tanár
Magyar Nyelvészeti Doktori Program
vezetője: Dr. Kiss Jenő MHAS, egyetemi tanár

A bíráló bizottság tagjai:

A bizottság elnöke: Dr. Szathmári István DSc

Hivatalosan felkért bírálók:

Dr. Keszler Borbála DSc

Dr. Csontos Nóra PhD

A bizottság titkára:

Dr. Hámori Ágnes PhD

A bizottság további tagjai:

Dr. Tátrai Szilárd PhD

Dr. Korompay Klára CSc, Dr. Dér Csilla PhD

Témavezető:

Dr. Tolcsvai Nagy Gábor MHAS

„History is not only something of the past,
but includes the present and the future.”

(Taavitsainen–Fitzmaurice 2007: 29)

1. A dolgozat célja és indokoltsága

A dolgozat a magyar nyelvű orvosi irodalom legkorábbi szakaszát (16–17. század) és annak tágabb kulturális és társadalmi kontextusát tárja fel a korabeli orvosi szöveghagyomány minden szintjén fellelhető szövegtípus, az orvosi recept bemutatásán keresztül. A kutatás kiinduló gondolata az, hogy a gyógyításhoz kötődő írások nemcsak a múlt lenyomatai, hanem a jelen megértéséhez vezető utat is biztosítják. A szövegtípus vizsgálatánál így alapvető fontosságúnak tartom az alakulástörténet hangsúlyozását. Habár jelen dolgozatban csak a címben megjelölt időszak szövegeit vizsgálom, ezeket egy alakulástörténet részének tekintem. A kutatás célja tehát, hogy bemutassa a 16–17. századi orvosi receptet mint szövegtípust az európai és a magyar medicina szöveghagyományában és kultúrtörténeti vonatkozásaiban, valamint hogy rámutasson a korabeli orvosi kommunikáció alapvető pragmatikai összefüggéseire.

A 16–17. századi receptek vizsgálata több szempontból is indokoltnak tekinthető. Egyrészt a kiválasztott szövegtípus nyelvészetiileg szinte teljesen feltáratlan terület (vö. Keszler megj. a.; Keszler–ifj. Kaán 2010a, 2010b; Kuna 2007, 2008, 2009, 2010), pedig jellegzetességei és kiterjedt használata révén a korai orvos–beteg kommunikációhoz, a tudományos nyelv gyökereihez és fejlődéséhez, valamint a korabeli gyógyítás nyelvhasználati közegehez is közelebb kerülhetünk. Másrészt fontos megemlíteni, hogy a magyar nyelvű kutatásokban a szövegtípológiai vizsgálatok minden tekintetben hiányterületnek számítanak (vö. Kocsány 1989, 2002). Harmadrészt pedig egyre erőteljesebb elméleti és gyakorlati igény mutatkozik a nyelvtörténetben arra nézve, hogy a pragmatikai nézőpontú, szövegközpontú megközelítés helyet kapjon a kutatásokban (vö. Maitz 2000; Maitz–Molnár 2001; Pusztai 1999; Sárosi 2003). A dolgozat ezen hiányterületekre reflektálva pragmatikai megközelítésben elemzi a 16–17. századi receptet mint szövegtípust.

2. A kutatás időhatárai

A kutatás a magyar nyelvű receptek alakulástörténetének kezdeti időszakát vizsgálja. Az időhatár kezdőpontját az jelöli ki tehát, hogy mikortól maradtak fenn az első magyar nyelvű orvosi szövegek, receptek. Így a legkorábbi vizsgált teljes munka Váradi Lencsés György *Ars Medicája* (1577 k.). A kutatás végpontját a 17. század végénél jelöltem ki. Ezt egyrészt indokolja az, hogy a 18. századtól jelentős szemléletváltozás figyelhető meg az orvoslásban; egyre fontosabb szerepet kap ugyanis az intézményesített, tudományos orvoslás (ez azonban nem jelenti a népi, empirikus gyógyítás eltűnését). Másrészt indokoltta teszi a vizsgálat végpontjának 17. század végi meghatározását Pápai Páriz Ferenc *Pax Corporisa* is (1690, 1695). Ez a nagy jelentőségű orvosi munka a vizsgált korszak számos jellemzőjét magán viseli, mintegy összefoglalja azokat. A *Pax Corporis* kiemelkedő fontosságú orvosi írás, a kutatás végpontját mégsem tartottam szerencsésnek ennek viszonylatában, konkrét évszámhoz kötve kijelölni. Ez ugyanis azt sugallhatná, hogy ezzel lezárult egy fejezet a magyar orvoslás történetében. A gyógyítás alakulása azonban nem szakaszokban, hanem folyamatában, alakulástörténetében ragadható meg. Így számos, a kutatásban tárgyalt jellemző a 18. századi orvosi írásokban is fellelhető.

3. A dolgozat korpusza

A dolgozat korpuszának kialakítását az időhatárok kijelölése, valamint a korabeli művek hozzáférhetősége is nagymértékben meghatározta. A vizsgált korban „[...] a kéziratok és nyomtatott könyvek együttesen jelentik a magyar nyelvű orvosi irodalom kezdeti időszakát” (Szlatky 1983: 384). Ennek megfelelően a korpusz kialakításakor a nyomtatott és a kéziratok gyógyításhoz kapcsolódó munkákat is számba vettem, előbbiből négy, utóbbiból huszonkét írást vizsgáltam. A szövegtipológiai elemzést a korai művek 20. századi kiadásai alapján végeztem el, mivel a korpuszt alkotó korai nyomtatványok és kéziratok nagy százalékának áttanulmányozása után ezeket alkalmasnak tartottam a szövegtani vizsgálatra. Ugyanakkor a dolgozatban több ponton is utaltam arra, hogy milyen többletinformációval szolgálhatnak az eredeti művek a kutatásban.

4. A dolgozat felépítése

A dolgozat a bevezető részt (1.) követően ismerteti a kutatás elméleti és módszertani háttérét (2.). A magyar nyelvtörténeti kutatásokban a szövegtipológiai (2.1.), szociolingvisztikai és pragmatikai megközelítés hiányterületnek számít, ezért ezek elméleti megalapozására és összefüggéseire (2.2.) részletesen kitérek, megteremtve ezáltal a receptek elemzésének vizsgálati keretét. A dolgozat célkitűzéséből és pragmatikai meghatározottságából következően fontos szerepet kapnak a vizsgálatban a társadalmi-kulturális tényezők és a szövegalkotás és -befogadás körülményei. Így a 3. fejezetben az orvoslás alakulásának tágabb történeti és kulturális kontextusát vizsgálom meg európai (3.1.) és magyar viszonylatban (3.2.), továbbá ezek receptirodalommal való összefüggéseire is kitérek (3.3.).

A 16–17. századi társadalom, a korabeli gyógyítási gyakorlat, valamint a korábban kialakult szövegtípusok is nagy hatást gyakoroltak a vizsgált kor orvosi szöveghagyományára. Ezeket a jellemzőket elemzem a 4. pontban, különösen nagy hangsúlyt fektetve a gyógyításhoz kapcsolódó szövegek osztályozására a tudományos és a mindennapi használat viszonyában (4.1., 4.2.). Fontos szerepet kap továbbá a gyógyítók és az orvosi irodalom rétegzettségének és ezek összefüggéseinek, valamint a magyar nyelvű szövegek diskurzusközösségeinek vizsgálata is (4.3., 4.3.1., 4.3.2.). Ezt követően térek rá a 16–17. századi receptek teljes körű elemzésére (5.). A recept mint szövegtípus meghatározása után részletesen bemutatom a receptek korabeli tematikusan és a szöveghagyomány mentén szerveződő altípusait (5.1., 5.2.), majd a szövegtípusban előforduló információk elrendezési, szerkezeti sémáját vizsgálom (5.3.). A receptek három fő funkcionálisan szerveződő sematikus szerkezeti egysége: az iniciátor (5.3.1.), az instrukciós rész (5.3.2.) és a meggyőzés (5.3.3.) mentén mutatom be a nyelvi konstruálás jellemzőit és variabilitását.

Az elemzésben különösen hangsúlyos szerepet kap a szövegtípus fő funkciójának számító instrukció bemutatása (5.3.2.3.), amely szoros összefüggést mutat a receptbeli interakció interperszonális és perspektivikus jellemzőivel. A receptbeli instrukció jellemzésére két kognitív nyelvészeti modellt alkalmazok. A recept tágabb kulturális-társadalmi kontextusát, tematikusan szerveződő altípusait, valamint az információk sematikus elrendeződését és ennek variabilitását a recept forгатókönyvének

segítségével elemzem (5.4.). Ez ad keretet a dolgozat utolsó nagy fejezetének is (6.), amelyben a 16–17. századi receptek két tipikus mintázatát, a tudományos és a mindennapi stílustípust mutatom be a kognitív stilisztika módszereivel (6.1.). Az elemzést egy tematikusan kialakított, a fejfájáshoz kapcsolódó korpuszon végzem el. A stílustípus vizsgálatába a diskurzus minden szintjét bevonom. A makroszintű jellemzők (6.3.1.) áttekintését követően a mezo- és mikroszintű elemzésben elsősorban a nézőpont-szerveződés jellegzetességeit mutatom be (6.3.2.). Így a stílus vizsgálatában különösen fontos szerepet kap a személyesség dimenziója, a szubjektivizáció–objektivizáció, valamint ezek összefüggésében az interperszonális KÖZELSÉG és TÁVOLSÁG kérdése.

A zárófejezetben (7.) összegzem a 16–17. századi receptek jellegzetességeit, valamint kitekintést adok a további kutatásokra vonatkozóan. A dolgozat fontos részét képezi a Függelék is, amely a 16–17. századi orvosi szövegek forrásaira (Függelék I.) és a korpusz keletkezéstörténeti és szociokulturális hátterére (Függelék II.) vonatkozó információkat, valamint a tematikusan összeállított fejfájás-korpuszt tartalmazza (Függelék III.).

5. A dolgozat elméleti háttére és tézisei

A dolgozat a címben és a fentiekben megfogalmazottak szerint a 16–17. századi receptnek mint szövegtípusnak a bemutatására vállalkozik. Az elemzés tehát a recepteket már eleve szövegtípusként kezeli, amit a történeti alakulás, az európai szöveghagyomány, a szociokulturális, valamint a nyelvközösséget érintő jellegzetességekre alapoz. A dolgozat alap gondolatait a funkcionális-kognitív felfogás határozza meg. Eszerint a szövegtípusok olyan kognitív minták, tudásreprezentációk, amelyek egy bizonyos beszédhelyezethez kötődve a kommunikatív igények mentén konvencionalizálódnak, majd a nyelvi tevékenység során aktiválódnak (Kocsány 1989, 2002; Tolcsvai Nagy 2001, 2006). Ezek a minták nem válnak el élesen egymástól, az egyes szövegtípusok egymással kapcsolatban állnak, hálózatba rendeződnek. A szövegtípusok tehát a nyelvközösség és az egyén kommunikatív szándékai mentén változó mintázatoknak tekinthetők (Görlach 2004; Kohonen 2004). Így a szövegtípusok létében, használatában és alakulásában központi szerepet kap a társadalmi-

kommunikatív relevancia, ami értelemszerűen szükségessé teszi ezen tényezők bevonását a vizsgálatba (vö. Heinemann 2000; Kocsány 2002).

A dolgozat egyik kiindulópontja is a kognitív szemlélet szövegtípus-felfogásához kapcsolódik. Ennek értelmében a szövegtípus a tudás komplex formája, jelen elemzésben forгатókönyv, amely magába foglalja a nyelvi interakció minden összetevőjét (Nothdurft 1986). A kutatás további fontos alapgondolata a nyelvi variabilitás, amely a nyelvi potenciálban, az egyéni-mentális és társas-kulturális interakcióban egyaránt megmutatkozik (Labov 1966, 1972; Langacker 1987).

Ennek értelmében a dolgozatban az alábbi tézisek fogalmazódnak meg:

1. A recept a 16–17. században alapszintű szövegtípus, amelyben a HASZNOS fogalmára vonatkozó tudás válik hozzáférhetővé (TUDÁS és/vagy CSELEKVÉS formájában).
2. A receptnek számos tematikusan szerveződő és hagyományon alapuló altípusa létezik, amelyek úgy keletkeznek, hogy a forгатókönyvből más-más elemek aktiválódnak a nyelvi tevékenység során. Egyes jellegzetességek gyakori tipikus együttállása révén többé-kevésbé sztenderdizált típusok jönnek/jöhetnek létre (esetleg új szövegtípust is létrehozva).
3. A szövegtípus forгатókönyve nagymértékben idegen mintákon alapul, ami jelentősen befolyásolja a vernakuláris nyelvű diskurzus jellemzőit is. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy az adott nyelvközösség saját kommunikatív igényei mentén alakítja az átvett mintákat.
4. A recept alakulásában és jellemzőiben központi szerepet kap az orvoslás története, az orvosi szöveghagyomány kialakult szövegtípusai, a szöveg terjedésének módja, valamint a korabeli gyógyítás tágabb társadalmi-kulturális kontextusa. Ezek a tényezők és az interakcióban résztvevők szándékai, tanultsága a nyelvi konstruálást is nagyban meghatározzák.
5. A korabeli orvoslás egyrészt tudományként, másrészt gyakorlati tevékenységként van jelen. A két terület természetesen nem válik el élesen egymástól, hanem szoros összefonódásokat mutat. Ennek megfelelően az orvosi szövegekben jellemzően a TUDÁS és/vagy a CSELEKVÉS eltérő mértékben kerül előtérbe, ami a nyelvi reprezentációkban is megfigyelhető.

6. Az orvoslás ezen kettőssége a gyógyítást végzők körével, tanultságával is szoros összefüggést mutat. A korabeli szövegek így a tudományos és a mindennapi kontinuumában, egymással szoros összefüggésben értelmezhetők. A szerzők tanultsága, céljai, a címzettek köre alapján a 16–17. században sajátos konstruálásbeli jellemzők alapján elkülöníthető a tudományos és a mindennapi stílustípus.

7. A stílusnak, a szövegtípus alakulástörténetének, az altípusok szerveződésének, a rokon szövegtípusok egymáshoz való viszonyának elemzéséhez a recept forгатókönyve ad értelmezési és magyarázati keretet.

A dolgozat téziseiben is megmutatkozik, hogy a szövegtypológiai elemzés a nyelvészetben belül, illetőleg egyéb tudományterületek tekintetében is elméleti és módszertani pluralizmust követel, amelynek integrációjára, egységben való kezelésére a kognitív szemlélet jó lehetőséget ad.

6. A dolgozat eredményei

A dolgozat bemutatta, hogy a magyar nyelvű orvosi irodalom kezdeti szakaszában a vizsgált szövegtípus alapvető fontosságú a gyógyításhoz kapcsolódó diskurzusokban tudományos/szakmai és mindennapi használati körben egyaránt. A recept ugyanis hozzáférést biztosít a gyógyításra vonatkozó TUDÁSHoz és annak a mikéntjéhez (CSELEKVÉS). Az elemzésből az is kiderült, hogy a recept a 16–17. században alapszintű szövegtípusként értelmeződik, amely a társas-kommunikatív célok mentén, különböző altípusok révén dolgozódik ki a nyelvi tevékenység során. Az egyes altípusok jellemzően tematikusan vagy a már kialakult szöveghagyományok függvényében szerveződnek. Reprezentációikra eltérő sztenderdizációs fok jellemző, ami összefüggést mutat az egyes beszédhelyzetek tipikus megkonstruálási módjaival (terápiás recept, flastromok), valamint a társadalmi relevanciával (így alakulhatott például önálló szövegtípussá a konyhai recept).

A vizsgálat rávilágított arra is, hogy a 16–17. századi magyar nyelvű orvosi irodalom elsősorban ismeretterjesztő jellegű és szélesebb laikus rétegeknek szól; a kizárólag tudományos céllal születő munkák nem jellemzőek. Ugyanakkor nagy különbségek figyelhetők meg az egyes művek között a tudományosság fokát illetően. A

vizsgált korban az orvosi szövegek a tudományos és a mindennapi kontinuumában helyezhetők el. A két használati kör nyelvi megkonstruálásában a szöveg minden szintjén (makro-, mezo- és mikroszinten is) különbségek mutatkoznak. Ezen tendenciaszerű jellemzők prototipikus együttállása mentén jön létre a korabeli orvosi írásokra jellemző két stílustípus: a mindennapi és a tudományos. A szövegekben a két stílustípus nem kizárólagosan, hanem egymással összekapcsolódva, keveredve konceptualizálódik szoros összefüggést mutatva a szerző tanultságával, céljával és a címzettekhez való viszonyával. Az elemzésben a receptek egyes altípusainak, valamint a stílusnak a vizsgálati keretétől a szövegtípus foratókönyve szolgált. Ennek értelmében a foratókönyv egyes elemei a diskurzusból (az egyes szövegekben) eltérő mértékben kerültek előtérbe, illetve váltak kifejtetté a társas-kommunikatív céloknak és a diskurzusközösség hagyományainak megfelelően.

A dolgozat a 16–17. századi orvosi szöveghagyomány és a recept pragmatikai szempontú elemzése révén és azon túlmenően arra is rámutatott, hogy a szövegtípusok alkalmas kutatási keretnek bizonyulnak a történeti szövegek megragadásához. A kognitív szemléletű pragmatikai megközelítés pedig lehetőséget biztosít a szövegek társas, kulturális és nyelvi jellemzőinek együttes értelmezésére. A dolgozat tehát arra az eredményre jut, hogy a történeti szövegekben is megragadhatók azok a társas-kommunikatív momentumok, amelyek a nyelvi konstruálást alapvetően meghatározzák. Ez szorosan kapcsolódik Suzanne Romaine gondolatához, aki azt vallja, hogy azok a nyelvi erők, amelyek ma működnek, a múltban is működtek, így a múlt jelenségei révén eljuthatunk a jelenhez, és fordítva, a jelenből kiindulva a múlt számos jellemzőjét megérthetjük: „[...] use the past to explain the present, and the present to explain the past” (Romaine 1988: 1452).

Ez a gondolat arra is ráirányítja a figyelmet, hogy a nyelvtörténeti kutatásokra termékenyen hat(hat) a pragmatikai szemléletmód bevonása; ugyanakkor a kognitív kutatásokban is érdemes nagyobb figyelmet szentelni a történetiségnek és a folyamatjellegnek.

A dolgozat témaköréhez kapcsolódó tudományos publikációk és előadások

PUBLIKÁCIÓK

- 2010 A korai orvosi receptekben fellelhető beszédaktusok kognitív pragmatikai megközelítésben. In: Illés-Molnár Márta – Kaló Zsuzsa – Klein Laura – Parapatics Andrea (szerk.): *Félúton 5.* Az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskolájának konferenciája. Budapest: ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola. 109–128.
- 2009 Az orvosi vény alakulása a kezdetektől napjainkig. In: Balázs Géza – H. Varga Gyula (szerk.): *Az abdukció.* Magyar Szemiotikai Társaság. Eger: Líceum Kiadó. 401–410.
- 2009 Az instrukció funkcionális pragmatikai vizsgálata a 17. századi orvosi receptekben. In: Tátrai Szilárd (szerk.): *Diskurzus a grammatikában, grammatika a diskurzusban.* Budapest: Tinta Könyvkiadó. 332–342.
- 2008 Az orvosi recept mint szövegtípus a 16. századtól napjainkig. In: Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg, szövegtípus, nyelvtan.* Budapest: Tinta Könyvkiadó. 270–278.
- 2007 Az orvosi receptről. Beszélt nyelvi elemek a 16–17. századi receptekben. *Magyar Nyelvőr* 131/4: 470–479.

Megjelenés alatt

Az orvosi receptek alakulása a társadalmi és kulturális tényezők függvényében a 16. századtól napjainkig. In: *Kultúra és nyelv, kulturális nyelvészet – Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában* 3. konferenciakötet.

A 16–17. századi orvosi receptek történeti-kognitív pragmatikai megközelítése. In: *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VI.* konferenciakötet.

Internetes közlések

- 2010 Szent Antal tüzetől a Münchausen-szindrómáig – Régi és a modern betegségneveink néhány jellegzetessége
(<http://e-nyelvmagazin.hu/2010/12/06/szent-antal-tuzetol-a-munchausen-szindromaig-%E2%80%93-regi-es-a-modern-betegsegneveink-nehany-jellegzetessege/>)
- 2010 A „kijáró beltől” az aranyérig
(http://www.hazipatika.com/articles/A_kijaro_beltol_az_aranyerig?aid=20100617124339)

KONFERENCIA-ELŐADÁSOK

- 2010 Az orvosi receptek alakulása a társadalmi és kulturális tényezők függvényében a 16. századtól napjainkig.
Kultúra és nyelv, kulturális nyelvészet konferencia, Budapest.
- 2010 Pragmatical description of Hungarian medical recipes as a text-type between the 15th-17th century in its socio-historical context.
Beyond Dichotomies nemzetközi konferencia, Budapest.
- 2009 A 16–17. századi orvosi receptek történeti-kognitív pragmatikai megközelítése.
A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VI. konferencia, Szeged.
- 2009 A korai orvosi receptekben fellelhető beszédaktusok kognitív pragmatikai megközelítésben.
5. Félúton konferencia, Budapest.
- 2008 Az instrukció funkcionális pragmatikai vizsgálata a 17. századi orvosi receptekben.
Diskurzus a grammatikában, grammatika a diskurzusban konferencia, Budapest
- 2008 Az orvosi vény alakulása a kezdetektől napjainkig.
Semiotica Agriensis 6. konferencia, Eger.
- 2008 A 17. századi orvosi recept szövegtipológiai és pragmatikai jellemzői.
4. Félúton konferencia, Budapest.
- 2007 Az orvosi recept mint szövegtípus a 16. századtól napjainkig.
Szöveg, szövegtípus, nyelvtan konferencia, Budapest.

A doktori értekezés téziseiben idézett művek jegyzéke

- Görlach, Manfred 2004. *Text types and the history of English*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Heinemann, Wolfgang 2000. Textsorte – Textmuster – Texttyp. In: Brinker (et. al.): *Text- und Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. HSK*. 16.1. Berlin – New York: Walter de Gruyter. 507–523.
- Keszler Borbála (megj. a.). A meggyőzés eszközei a régi magyar receptekben. In: *Kultúra és nyelv, kulturális nyelvészet – Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában* 3. konferenciakötet.
- Keszler Borbála – ifj. Kaán Miklós 2010a. Az íny és a szájüreg betegségeinek megnevezése a régi magyar orvosi receptekben. In: Bárdosi Vilmos – Kiss Gábor (szerk.): *Szótárak, szólások, nevek vonzásában. Köszöntő könyv Fábán Zsuzsa tiszteletére*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 103–112.
- Keszler Borbála – ifj. Kaán Miklós 2010b. A 16–17. századi orvosi receptek nyelvi képe. In: Bárdosi Vilmos (szerk.): *Világkép a nyelvben és a nyelvhasználatban*. 135–146.
- Kocsány Piroska 1989. Szövegnyelvészet vagy szövegtípusok nyelvészete? *Filológiai Közöny* 26–43.
- Kocsány Piroska 2002. *Szöveg, szövegtípus, jelentés: A mondás mint szövegtípus*. Nyelvtudományi Értekezések 151. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kohnen, Thomas 2004. Methodological problems in corpus-based historical pragmatics. The case of English directives. In: Aijmer, Karin – Altenberg, Bengt (eds.). *Advances in Corpus Linguistics. Papers from the 23rd International Conference on English Language Research on Computerized Corpora (ICAME 23)* Göteborg 22–26 May 2002. Amsterdam – New York: Rodopi. 237–247.
- Kuna Ágnes 2007. Az orvosi receptről. Beszélt nyelvi elemek a 16–17. századi receptekben. *Magyar Nyelvőr* 131/4: 470–479.
- Kuna Ágnes 2008. Az orvosi recept mint szövegtípus a 16. századtól napjainkig. In: Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg, szövegtípus, nyelvtan*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 270–278.

- Kuna Ágnes 2009. Az orvosi vény alakulása a kezdetektől napjainkig. In: Balázs Géza – H. Varga Gyula (szerk.): *Semiotica Agriensis 6. konferenciakötet*. Eger: Liceum Kiadó. 401–410.
- Kuna Ágnes 2010. A korai orvosi receptekben fellelhető beszédaktusok kognitív pragmatikai megközelítésben. In: Illés-Molnár Márta (et.al.) (szerk.): *Féligőn 5. konferenciakötet*. Budapest. 109–128.
- Labov, William 1966. The linguistic variable as a structural unit. *Linguistics Review* 3: 4–22.
- Labov, William 1972. *Sociolinguistics patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of cognitive grammar 1. Theoretical prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Maitz Péter 2000. A nyelvtörténetírás elvi kívánalmairól a német nyelv magyarországi története kapcsán. *Magyar Nyelvőr* 124: 501–513.
- Maitz Péter–Molnár Anna 2001. Nyelvtörténetírás és történeti szövegnyelvészet. In: Csátár Péter – Maitz Péter – Tronka Krisztián (szerk.): *A nyelvtantól a szövegtagig. Tanulmányok Kocsány Piroska tiszteletére*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó. 322–335.
- Nothdurft, Werner 1986. Das Muster im Kopf? Zur Rolle von Wissen und Denken bei der Konstitution interaktiver Muster. In: Kallmeyer, Werner (Hrsg.): *Kommunikationstypologie. Handlungsmuster, Textsorten, Situationstypen*. Düsseldorf: Schwann. 92–116.
- Pusztai Ferenc 1999. Beszélt nyelv a középmagyarban. *Névtani Értesítő* 21: 380–386.
- Romaine, Suzanne 1988. Historical Sociolinguistics: Problems and Methodology. In: Ammon, Ulrich – Dittmar, Norbert – Mattheier, Klaus J. (Hrsg.): *Soziolinguistik. Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft*. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 3/1–2). Berlin – New York. 1452–1469.
- Sárosi Zsófia 2003. Történeti szociopragmatika – magyar nyelvtörténet más megközelítésben. *Magyar Nyelv* 434–448.
- Szlatky Mária (szerk.) 1983. „Minden doktorságot csak ebből kérésérték” *Szemelvények orvosi kézikönyvekből*. Budapest: Magvető Könyvkiadó.

- Taavitsainen, Irma – Fitzmaurice, Susan 2007. Historical pragmatics: what is it and how to do it. In: Fitzmaurice, Susan – Taavitsainen, Irma (eds.): *Methods in historical pragmatics*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter. 11–35.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2006. A szövegtipológia megalapozása kognitív nyelvészeti keretben. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 64–90.